

Geef het water ook in stedelijke gebieden de ruimte

Op 31 oktober 2001 werd door de toenmalige staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat met veel aplomb de watertoets gepresenteerd. Maar wat is er van de watertoets in concreto binnen het stedelijk gebied terechtgekomen?

In essentie is de watertoets bedoeld als een procesinstrument om de wateraspecten in ruimtelijke plannen op een verantwoorde wijze te kunnen meenemen dan wel in praktische zin te kunnen integreren. Overeenstemming tussen partijen en een goede procedure vormen echter nog geen waarborg voor een succesvol waterbeheer ofwel het voorkomen van wateroverlast in het stedelijk gebied. Planologen, stedenbouwkundigen, architecten, rijks-, provinciale en gemeentelijke overheden alsook waterbeheerders zullen derhalve bij het ontwerpen van plannen en projecten ook daadwerkelijk op alle niveaus - ook binnen het stedelijk gebied - ruimte aan water moeten geven.

Waterdeskundigen schetsen met regelmaat doemscenario's over de waterhuishoudkundige toestand van Nederland. Amerikaanse onderzoekers hebben in een Pentagon-rapport van begin 2004 gewaarschuwd voor overstromingen van stedelijke gebieden in westelijk Nederland, doordat de zeedijken onvoldoende bestand zouden zijn tegen de almaar stijgende Noordzeespiegel. Inmiddels verschijnen er ook Nederlandse hoogleraren waterbeheer en klimatologie op de televisie die verkondigen dat de Randstad over enkele decennia in het zeewater zal verdwijnen. Plaatselijk verhogen en verstevigen van de zeedijken tegen het stijgen van de zeespiegel is noodzakelijk, maar is het niet van een groter belang om de beheersproblemen van het water in het directe achterland tot een afdoende oplossing te brengen?

Verkeerde ruimtelijke planning

Het grootste beheersprobleem van water in het stedelijk gebied in westelijk Nederland wordt veroorzaakt door de voortgaande urbanisatie van het 'landelijk' gebied, alsook het verdichten van steden met bebouwing en infrastructuur. Stedelijke uitbreidingen verrijzen op drassige veenweiden, waar het grondwaterpeil omlaag moet worden gebracht om droge voeten te kunnen hou-

den. Als het idiootste project - qua ruimtelijke planning - kan het woningbouwplan in de Zuidplaspolder, gelegen tussen Gouda en Nieuwerkerk aan den IJssel, worden genoemd; nota bene op het allerlaagste punt van Nederland. Het superioriteitsgevoel van Nederlanders tegenover het water kent geen grenzen, totdat de natuur hen - zoals bij de watersnoodramp in 1953 - met de neus op de feiten gaat drukken. Is het niet veel intelligenter om de zandgronden van bijvoorbeeld Oost-Brabant en Noord- en Midden-Limburg te benutten voor woningbouw in plaats van drassige veenweiden in het westen van Nederland? Dat levert niet slechts in het totale waterbeheer grote voordelen op, maar vergt ook minder in funderingstechniek. In 1995 liepen diverse buurtschappen in het rivierengebied onder water vanwege te hoge waterstanden en slechte dijken. Op het nippertje zijn we toen aan een ramp ontkomen. Om overlast vanuit de Waal in de toekomst het hoofd te kunnen bieden, heeft het kabinet inmiddels maatregelen genomen om de vereiste overloopgebieden te creëren. Daardoor kan in 2015 een verlaging van de rivierwaterstand met zo'n 30 centimeter worden gehaald.

Ofschoon Rijkswaterstaat in 2001 de watertoets heeft ingevoerd om meer ruimte voor water te kunnen creëren, komt hiervan in de praktijk onvoldoende terecht. Want ruimte voor water is niet alleen een kwestie van het rivierengebied, maar ook van de verstedelijkte gebieden in met name westelijk Nederland. Jaarlijks hebben steden te maken met enkele kortstondige forse onweersbuien, waardoor te krappe rioleringsystemen overbelast raken, putdeksels opdrijven, straten en kelders onderlopen en zelfs woningen blank komen te staan.

Tekort aan bergingsruimte

In Amsterdam, Den Haag en Rotterdam wordt door het ondergronds bouwen een onaanvaardbare hoeveelheid ruimte aan de bergingscapaciteit voor grondwater onttrokken. Het verdwijnen van deze bergingsruimte wordt onvoldoende of niet gecompenseerd. In het verleden heeft de oost-westlijn van de Amsterdamse metro al een fikse hoeveelheid aan bergingsruimte in beslag genomen, maar de noord-zuidlijn doet een nog veel grotere aanslag op de bergingscapaciteit. In Den Haag is door de aanleg van een één kilometer lange tramtunnel onder de Grote Markt, de Koningstunnel en de vele ondergrondse parkeerkelders onder ministeriële gebouwen, het stadhuis en het Malieveld, ook een afname van de bergingscapaciteit voor grondwater te zien. Naast een verlies aan bergingscapaciteit door de aanleg

De Weerdsingel in Utrecht, die enkele jaren geleden weer werd opengegraven.

van de tunnel van de HSL-lijn onder het Groene Hart wordt het grondwater op veel plaatsen door bemaling - ten behoeve van een voortgaande (sub)urbanisatie - tot een onaanvaardbaar laag niveau gebracht. We denken met pompen droge voeten te houden; maar hoe meer water we afvoeren des te dieper wij - door het inklinken van de bodem - wegzakken. Men leeft onvoldoende met het besef, dat de steden in het westen van Nederland en Friesland als watersteden zijn gebouwd in een delta, waarvan de bodem uit een pakket van 10 á 20 meter veen bestaat.

Er is veel voor te zeggen om ooit gedempte grachten in de grote steden weer in hun volle glorie terug te brengen en gedempte vaarten en sloten in de tuindorpen en Vinex-wijken open te graven, teneinde het hemelwater op een verantwoorde en energiezuinige wijze af te kunnen voeren. Dat is geen nostalgisch verlangen naar de grachtenstructuur van de klassieke Hollandse stad, maar bittere noodzaak om een goede waterhuishouding van het stedelijke gebied te bewerkstelligen. Want de stedenbouwkundige opzet van de middeleeuwse Hollandse stad met zijn grachten was niet slechts gebaseerd op het transport over het water, maar werd vooral ook ingegeven door een verantwoord waterbeheer. Het principe van de klassieke Hollandse stad met zijn grachtengordels en dwarsverbindingen is door onze voorvaders zorgvuldig door gedacht en uitgevoerd, maar in de twintigste eeuw teloor gegaan door het achteloos dem-

pen van grachten. Vanwege een enorme toename van het regenwater van de laatste jaren ondervinden we daarvan nu de kwalijke gevolgen. De voornaamste reden voor het dempen van grachten was de aanleg van riolering. Veel grachten vervuilden immers ten gevolge van onvoldoende doorstroming. Daarentegen zijn juist de aanleg van riole-ring en rioolwaterzuiveringsinstallaties in het kader van de volksgezondheid de belangrijkste vondsten geweest; veel belangrijker dan allerlei medische technieken en voorzieningen, alsook nieuwe medicijnen.

Lozen op open water

Het stedelijk gebied heeft door een verdergaande verdichting met bebouwing en infrastructuur steeds minder mogelijkheden voor infiltratie van hemelwater in de bodem, waardoor het hemelwater in toenemende mate via een rioleringstelsel naar het 'landelijk' gebied moet worden afgevoerd. Dat zou ook anders kunnen door het relatief schone hemelwater op de grachten ofwel het open water te lozen, zodat het buitengebied niet meteen wordt belast met de lozing van hemelwater via een ingewikkeld en kostbaar rioleringstelsel. Er dienen mogelijkheden gecreëerd te worden om het hemelwater langer vast te houden - dat wil zeggen; het niet vroegtijdig tot afvoer te laten komen. Gemeenten wentelen hun binnenstedelijke problemen met waterberging te snel af op de waterschappen. Het beheer van vuil- en hemelwater is een taak van ons allen en begint bij de eigen woning en de directe woonomgeving. Derhalve moeten ooit gedempte grachten zoals de Stille Veerkade, de Turfmarkt, de Nieuwe Haven, de Schedeldoekshaven en de Paviljoensgracht in Den Haag weer worden opengelegd. Dat geldt evenzo voor de Nieuwezijds Voorburgwal, de Elandsgracht, de Palmgracht, Lindengracht en de Westerstraat in Amsterdam. Naast de genoemde grote steden en Utrecht zijn er ook veel middelgrote steden, zoals Leiden, Delft, Haarlem, Gouda en Alpen aan den Rijn, waar veel grachten zijn gedempt. Deze moeten weer worden opengegraven.

Net zoals in het landelijk gebied overloopgebieden worden gecreëerd voor de opvang van een plotselinge enorme toevloed aan rivierwater, zal ook ruimte in stedelijke gebieden moeten worden gemaakt om het regenwater van kortstondige fikse regenbuien op te vangen en langer vast te houden, teneinde het buitengebied minder te belasten. ■

Leo Onderwater
(architect)